
Ювілеї

Олена НИКОРАК

НАУКОВА СПАДЩИНА КАТЕРИНИ МАТЕЙКО В УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДОЗНАВСТВІ (до 100-ліття від дня народження)

У статті висвітлюється наукова спадщина видатної української вченої — етнографа Катерини Матейко. Відзначаються її найважливіші досягнення в дослідженні української народної кераміки й традиційного вбрання.

Ключові слова: етнографія, народознавство, народна кераміка, традиційне вбрання.

© О. НИКОРАК, 2011

У грудні 2010 р. минуло 100 років від дня народження і 15 років з часу відходу у вічність відомої української вченої Катерини Матейко. Ця високоповажна пані беззмінно, впродовж 41 року працювала в стінах Музею етнографії та художнього промислу (тепер — Інститут народознавства НАН України), де сформувалася як всебічно обдарована й неординарна особистість, потужний дослідник традиційної української культури.

Катерина Матейко — визначна українська вчена — етнограф, мистецтвознавець, культуролог, кандидат історичних наук, дійсний член НТШ, музейник. Наукова спадщина вченої — це вагома сторінка в історії розвитку української етнографії й мистецтвознавства другої половини ХХ ст. Вона посідає чільне місце серед когорти найталановитіших учених цього періоду. В дослідженнях окремих галузей науки і культури з цілої низки питань їй належав пріоритет.

Постать вченої репрезентує такі важливі ділянки досліджень традиційної культури українців, як народна кераміка й традиційний одяг, а також суміжні з ними галузі. Високий професіоналізм і самовіддана подвижницька наукова праця на ниві національної культури ще за життя Катерини Іванівни здобули заслужене визнання. Її науковий доробок завдяки широкій джерельній базі, багатству залученого до аналізу фактичного матеріалу та глибині його наукового осмислення не втратив актуальності й сьогодні. Праці вченої вирізняються ретельністю аналізу творів, принциповістю, чесністю й об'єктивністю висвітлення різних питань з історії етнографії та національної культури. Монографії, статті й повідомлення К. Матейко дотепер використовуються багатьма вітчизняними та зарубіжними етнологами, мистецтвознавцями, культурологами та вченими інших галузей. Найчастіше послуговуються великим надбанням Катерини Матейко науковці, які вивчають різні аспекти традиційної української кераміки та народного вбрання. Матеріали досліджень вченої є безцінним скарбом і для людей творчих професій, зокрема художників, дизайнерів, модельєрів, викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, народних та самодіяльних майстрів та широкого кола поціновувачів національної української культури.

Народилася Катерина Матейко 6 грудня 1910 р. у с. Поздяч (тепер Лешно коло Перемишля, Республіка Польща) у багатодітній родині заможних селян — справжніх господарів. У батьківській оселі у

той час іще стійко зберігався традиційний селянський побут, найрізноманітніші звичаї, пов'язані з церковними, календарними та сімейними обрядами. Дівчинка змалку зростала в оточенні чесних, порядних, дбайливих і добрих людей, повазі й шані до всього, що створив народ упродовж віків. Виховувалася Катруся, як і її сестри Маринка, Ганка, Ксеня, Настя і Єва, в аурі родинної любові й тепла, де дітям прищеплювали ази щирості людських стосунків, взаємоповаги й взаємодопомоги. Там закладалися основи формування її внутрішнього духовного світу. На все життя зберегла Катруся щемну любов до своїх батьків та сестер і пам'ять про щасливі дитячі та юнацькі роки, гостинний і затишний батьківський дім. Мати Анастасія з дому Піх, батько Іван Матейко був головою товариства «Січ» і під час Першої світової війни засланий до Сибіру. До рідного села повернувся в 1917 р. Висока фахова підготовка К. Матейко була набута систематизованою довголітньою освітою.

Початкову чотирирічну освіту вона здобула у рідному селі. З 1921 до 1927 рр. продовжила навчання в українській приватній жіночій гімназії — «Інституті для дівчат» у Перемишлі. Їй пощастило бути ученицею сестер Кульчицьких — Олена вчила рисунку, а Ольга — ручної праці. Значення древнього Перемишля в історії національного відродження, українського просвітницького руху очевидно було відоме допитливій дівчинці ще з рідної оселі та близького оточення. У часи навчання Катрі Матейко в гімназії Перемишль залишався важливим культурно-освітнім, релігійним українським осередком, який значним чином вплинув на формування її світогляду та визначення життєвих пріоритетів. Ці та інші чинники спричинилися не лише до набуття знань, але й усвідомлення себе українкою. Ще в гімназії вона була активісткою Пласту.

У 1932—1937 рр. Катерина Матейко вчилася у Львівському університеті Яна Казимира на гуманітарному факультеті, де студіювала філософію, педагогіку, психологію, етнологію, археологію та інші дисципліни. Доля подарувала їй щастя навчатися у відомих польських учених: професора Адама Фішера та етнографа, доцента Яна Фальковського. Під час університетських студій Я. Фальковський керував багатьма науковими експедиціями на Східну Галичину, в яких брала участь і Катруся Матейко. Наукові зацікавлення майбутньої вченої вже тоді

Катерина Матейко з чоловіком, мистецтвознавцем Антоном Будзаном

торкалися широкого спектру традиційної культури — народного житла, вбрання, ремесел і промислів, звичаїв та обрядів. Ще в студентські роки вона збирала матеріали до «Słownika wierzeń słowiańskich», була дописувачем журналів «Життя і знання», «З верха на верх» та «Українське юнацтво». Темою магістерської роботи з педагогіки була: «Wzajemny stosunek zadań wychowawczych ciężących na domu i na szkole», з етнографії — «Zabawki ludowe w Polsce». Очевидно, такі талановиті педагоги як Адам Фішер та Ян Фальковський якраз заклали підвалини майбутньої науково-дослідної праці і значною мірою допомогли Катерині Іванівні у подальшому виборі професії етнографа.

Загальне духовне й національно-патріотичне мужніння Катрі Матейко теж дістало свій найвищий прояв під час навчання в університеті. З молодечим завзяттям вона поринула у світ знань, а також у громадську, просвітницьку роботу в «Пласті», «Союзі українок». Брала участь і в студентських товариствах: Гуртку українців (на яких часто виступав з доповідями відомий учений Ярослав Рудницький та славіст поет Богдан-Ігор Антонич); Гуртку прихильників книжки, а також Товаристві українських греко-католицьких студентів «Обнова», «Марійська дружина студенток» та інших.

Катерина Матейко вдома

Зокрема, з розповідей К. Матейко, вона була учасницею пластунського табору під Галичем біля Крилоса, в якому командантом була Марія Білинська (згодом доцент, кандидат мистецтвознавства Львівської державної консерваторії, тепер — Львівська музична академія ім. М. Лисенка). У 1938 р. вона брала участь у таборах для фахово працюючої молоді у Славську як виховний референт і командант табору.

Досвід науково-музейницької праці теж прийшов до Катерини Матейко ще в студентські роки: їй довелося опрацьовувати етнографічні збірки Культурно-історичного музею Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ). Після успішного закінчення університету в 1937 р. вона отримала диплом магістра філософії. Від вересня 1939 р. місцем її праці на посаді наукового співробітника став Державний етнографічний музей, створений на основі етнографічної колекції Культурно-історичного музею (діяльність якого була перервана у 1939 р. після ліквідації НТШ у Львові).

У той час поряд з нею працювали такі видатні особистості як музеєзнавець, етнограф і дослідник народного мистецтва Ірина Гургула, етнограф, фольклорист і мистецтвознавець Роман Гарасимчук та художниця й етнограф Олена Кульчицька.

У 1939—1940-х рр. молода завзята дослідниця бере активну участь у комплектуванні профільних збірок музею, які впродовж попередніх десятиліть формувалися здебільшого стихійно — за рахунок дарунків колекціонерів, інтелігенції та громадських організацій. Згодом вона опрацьовувала багаті етнографічні колекції з музеїв Дідушицьких (пізніше Природничий музей), О. Прусевича, жіночої гімназії, Національного музею, Міського промислового музею та багатьох приватних збірок, які були залучені до Етнографічного музею. Ще в 1943 р. відомий учений, музикознавець, академік Філарет Колесса відзначив творчий доробок К. Матейко, зокрема у статті «Українські діточі іграшки» і «Народна кераміка», її вклад в упорядкування бібліотеки НТШ та архіву В. Гнатюка [11].

З 1945 р. музей передано до АН України, його очолив Філарет Колесса. В музеї було створено два наукових підрозділи: відділ етнографії та фольклористики, наукові працівники яких займалися збиральницькою роботою, і дослідженням народної культури. У 1951 р. відбулося об'єднання Музею етнографії та Музею художньої промисловості в єдиний Музей етнографії та художнього промислу АН УРСР (тепер у складі Інституту народознавства НАН України). Відтоді установа поступово стала перетворюватися в центр науково-дослідної праці з проблем народознавства і мистецтвознавства.

З 1947 і до 1980 рр. Катерина Матейко була науковим співробітником відділу етнографії і водночас незмінним, сумлінним і пильним охоронцем фонду народної кераміки. Особливої уваги заслуговує також збиральницька сфера діяльності вченої. У 1950—1960-ті рр. експедиції, учасницею яких була К.І. Матейко, споряджувалися переважно в західні області України, головним чином на Гуцульщину, Бойківщину, Лемківщину, Поділля, Волинь, Полісся, Буковину. Згодом, у 1970—1980-ті рр., за ініціативою Павла Жолтовського почастишали поїздки і в центральні, східні та південні регіони України. Вона об'їздила і обійшла різні терени України, побувала в численних містах, містечках і селах у пошуках скарбів народних. Учена брала участь у багатьох науководослідних експедиціях, у яких попри достеменне вивчення української народної кераміки, одягу та інших галузей традиційно-побутової культури з властивою їй педантичністю, знанням справи і фаховістю фор-

мувала фондів збірки музею. Таким чином, завдяки безпосередній участі К. Матейко та інших учених, музейників, художників були сформовані колекції пам'яток культури, значна частина з яких належить до унікальних творів мистецтва, котрі склали основу для майбутніх наукових досліджень. Внаслідок невтомної праці музейника-патріота К.І. Матейко збірки народних тканин, вишивки, одягу, народної кераміки поповнилися експонатами високого художнього рівня, а іноді й унікальними творами, які мають велике наукове значення.

Під час відраджень тоді ще молода, енергійна, наполеглива і завзята до праці Катерина Матейко з властивою їй скрупульозністю теж збирала польові матеріали в багатьох селах і містечках України. Паралельно впродовж тривалого періоду вивчала гончарні вироби та одяг із збірок багатьох музеїв не лише Львова, але й Києва, Переяслава-Хмельницького, Полтави, Вінниці, Хмельницького, Тернополя, Рівного, Луцька, Івано-Франківська, Коломиї, Косова, Ужгорода, Чернівців та інших міст України.

Дивовижна працьовитість і цілеспрямованість, а також непересічні здібності спричинилися до того, що Катерина Іванівна оволоділа глибоким знанням музейних пам'яток, збирала великий фактологічний матеріал і досконало вивчила літературу про українське гончарство. Усе це стало надійною базою наукового дослідження і дало змогу зробити глибокі теоретичні узагальнення. Цей період праці дослідниці видається нам дуже повчальним у сенсі її розуміння поступовості на шляху до наукового результату та глибоке усвідомлення відповідальності при цьому. Адже Катерина Матейко впродовж усіх років поєднувала працю науковця і фондівика (охоронця фонду народної кераміки). Саме підсумком цієї самовідданої праці було написання дисертації на тему «Українська народна кераміка ХІХ—ХХ ст. (Історико-етнографічне дослідження)», яку вона успішно захистила в Києві 1955 р. і здобула вчений ступінь кандидата історичних наук зі спеціальності етнографія.

Діапазон наукових зацікавлень дослідниці завжди відзначався широтою, глибиною і багатогранністю. Наукова нива К. Матейко була плідною і довготривалою. Вітчизняними і зарубіжними вченими високо оцінений великий внесок К. Матейко в українське народознавство, передусім в українську етнологію [1, с. 1002—1113; 2, с. 222—224; 3, с. 149—151; 4,

Вїзд до Лозівки на відкриття відновленого пам'ятника Т.Г. Шевченку. 1961 р. З архіву Матейко К.І.

с. 92—93; 5, с. 30—31; 6, с. 23—24; 7, с. 68—73; 8, с. 231—242; 9, с. 175—186; 10, с. 217—221; 12, с. 87—99; 14, с. 50—51; 15, с. 579—580; 16, с. 147—148]. Список опублікованих праць містить близько півсотні позицій. Серед них три монографії; численні розділи до колективних монографій, альбоми, статті, повідомлення тощо. Свідченням широкого визнання вченої були також довголітні наукові контакти, листування з нею науковців Тбілісі, Баку, Тарту, Вільнюса, Санкт-Петербурга, Москви, Казані, не кажучи вже про українські наукові центри.

У 1959 р. вийшла перша монографія вченої «Народна кераміка західних областей Української РСР ХІХ—ХХ ст.». Своєрідним продовженням і доповненням до цієї теми стало альбомне видання «Художня кераміка західних областей Української РСР», яке вийшло 1962 р., та окремі статті в наукових журналах і збірниках. На величезному фактологічному матеріалі вчена проаналізувала соціально-економічні умови розвитку гончарних промислів західних областей України. Показала вагоме місце гончарства у господарській діяльності мешканців регіону. Вона ввела до наукового обігу значний масив статистичних, етнографічних, етнолінгвістичних даних. І, що найважливіше, К. Матейко з глибоким розумінням справи визначила найтипівіші художньо-стилістичні особливості виробів. Праці вченої характерні глибоким висвітленням питань еволюції кераміки, історико-порівняльним аналізом композиційних та художньо-технологічних рис народних виробів найважливіших осередків. Висвітлено основні періоди з історії розвитку цього виду народного мистецтва, визначено головні центри й охарактеризовано техніки виготовлення керамічних виробів.

Катерина Матейко і Стефанія Козій. З архіву Матейко К.І.

Особлива цінність аналітичної дослідницької праці вченої, на нашу думку, полягає в тому, що на основі докладної систематизації керамічних пам'яток за комплексом ознак (призначенням, спорідненістю форм) вона поділяє їх на гончарний посуд, скульптурні вироби та кахлі. Застосовує поняття види, групи, типи (іноді й варіанти окремих типів). Вони лягли в основу подальшої розробки типологічної структури керамічних виробів для наступних дослідників української кераміки. Велику наукову цінність, зокрема для мистецтвознавців, складає аналіз традиційних мотивів орнаменту, композиційних схем, а також іконографії, сюжетних зображень на кахлях і мисках. Науково вартісним є словник термінів української народної кераміки, а також ілюстрації: фотографії творів, графічні схеми найтиповіших форм гончарних виробів, мотивів та елементів орнаменту й системи розташування їх на посуді, кахлях тощо.

Водночас із керамікою К. Матейко збирала матеріал про народний одяг українців, ретельно опрацьовувала доступну літературу, архівні матеріали, музейні і приватні колекції та ін. Багатолітня захоплююча напружена і копітка праця увінчалася виходом у 1977 р. другої монографії — «Український народний одяг». Слід зауважити, що, за словами Катерини Матейко, до видавництва подано було рукопис, який містив удвоє більше матеріалу, а до книжки не потрапила значна його частина. Суттєві скорочення тексту завдали авторці багато прикростей і хвилювань.

Успіх праці забезпечили високий професіоналізм авторки, глибина наукового аналізу, багатство і значна новизна джерельного матеріалу, досконалі знання бібліографії питання, рідкісних маловідомих дже-

рел. Поміж рядками тексту цієї книги уважний і вдумливий читач може відчутти гордість вченої за національну українську культуру, патріотизм, яких вона не афішувала, але не могла погамувати в собі. З ними в її тексті не змогла справитися навіть радянська цензура, незважаючи на самочинне скорочення матеріалу, поданого авторкою.

Поява цієї книги вченої стала сенсацією у науково-культурному житті, викликала великий інтерес у нашого та зарубіжного читача. Ця фундаментальна, багатуша за джерельною базою, глибока за своїм науково-пізнавальним значенням, докладно ілюстрована праця швидко розійшлася по світу і відразу стала бібліографічною рідкістю. Незважаючи на численні прохання читачів, найрізноманітніших фахівців не лише з України, а й представників діаспори, видавництво «Наукова думка» не спромоглося видати повторний тираж, який би задовільнив читацький попит.

На обширному матеріалі показано етапи формування й особливості побутування українського традиційного вбрання від найдавніших часів до 1980-х рр. Важливим досягненням ученої є те, що вперше в українській етнографії та мистецтвознавстві виділено комплекси чоловічого та жіночого одягу етнографічних районів України. В контексті загальної класифікації типологічних ознак народного вбрання кожного з них та багатьох локальних осередків здійснено порівняльний аналіз найтиповіших рис форми, силуету і декору окремих компонентів. Велику наукову цінність мають також фотографії творів, графічні зарисовки, схеми та малюнки різних комплексів одягу та деяких її типів.

Книга авторки, як і численні ґрунтовні статті та змістовні розвідки про український народний одяг, є не менше вартісними як для мистецтвознавців, так і для етнологів, істориків, культурологів та вчених інших галузей науки, насамперед, завдяки науковій достовірності. Незважаючи на те, що наприкінці ХХ — початку ХХІ ст. є вже численні вартісні в науковому сенсі напрацювання — вітчизняні й зарубіжні вчені опублікували низку монографій, альбомів і статей, присвячених традиційному вбранню українців різних регіонів, однак і початкуючі і сформовані вже дослідники продовжують звертатися до наукових праць К. Матейко як до надійного першоджерела. Вчена дотепер є безперечним авторитетом у цій та інших галузях.

Тривалий час К. Матейко, як і інші науковці, працювала над колективною монографією «Українці». У 1959 р. був виготовлений макет книги і віддруковані сигнальні її примірники, але в силу злочинних заборон тоталітарного режиму праця так і не побачила світ. Подібну долю спіткав і «Атлас матеріальної культури українців», для якого дослідниця разом з іншими вченими зі Львова та Києва збирала, науково осмислила та систематизувала великий, багатий і незвичайно цінний з наукової точки зору матеріал про одяг з різних регіонів України. Частина цього матеріалу у вигляді стислих параграфів згодом увійшла до колективних монографій «Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва» (1969), «Українське народне мистецтво» (1974); «Державний музей етнографії та художнього промислу АН УРСР» (1976); «Бойківщина» (1983); «Гуцульщина» (1987); «Полесьє. Матеріальна культура» (1988). Вона є співавтором таких збірників, як «Матеріали з етнографії та художнього промислу», «Матеріали з етнографії та мистецтвознавства», «Карпатський збірник» тощо. Її перу належить понад двадцять журнальних статей, у тому числі й ґрунтовних проблемних розробок, виступів, повідомлень та інших публікацій. Кожне дослідження вченої було позначене новизною, широтою ерудиції та високим рівнем висвітлення матеріалу. Публікації К. Матейко репрезентують її як проникливу і вдумливу дослідницю. Її тексти рясніють посиланнями на фахову літературу, польові матеріали власних досліджень та фондові збірки.

Поза основними темами досліджень Катерина Іванівна вивчала і писала про найрізноманітніші види господарської діяльності українців: ремесла і промисли, ткацтво, вишивку, вибійку, в'язання, плетіння, а також городництво, бджільництво, збиральництво, мисливство, рибальство, торгівлю, гончарство тощо.

Суттєвим внеском до скарбниці української етнологічної науки є остання книга вченої «Український народний одяг. Етнографічний словник» (1996). Вона є підсумком і своєрідним вінцем понадпіввікової подвижницької наукової праці на ниві українського народознавства. Ця монографія Катерини Іванівни є свого роду енциклопедичним виданням, оскільки зібрані в ньому термінологічні відомості стосуються не тільки українського вбрання, але й істотно доповнюють наукові і практичні

Матейко К.І. і Ломова М.Т. (Київ, травень 1960 р.). З архіву Матейко К.І.

знання з інших, суміжних галузей, зокрема народного мистецтва, традиційного побуту та ширше — народної культури. Словник засвідчує багатство народно-побутової лексики та широкі етнокультурні взаємозв'язки українців з іншими, передовсім сусідніми народами.

У післявоєнні роки разом з Катериною Матейко в музеї працювали люди з великим життєвим і професійним досвідом, не байдужі до національної культури. Вони з непоказним ентузіазмом старанно укомплектовували колекції творів, достеменно вивчали їх та були ревними охоронцями безцінних народних надбань. Між цими освіченими інтелігентними працівниками панував дух взаємоповаги, взаєморозуміння та взаємодопомоги. Дослідниці поталанило працювати поряд з такими уславленими вченими, художниками і діячами української культури як Іван Крип'якевич, Ярослав Пастернак, Михайло Возняк, Олександр Прусевич, Іларіон Свенціцький, Філарет Колесса, Олена Кульчицька, Ольга Дучимінська, Роман Гарасимчук. Колегами з наукової та музейницької праці були Савина Сидорович, Любов Суха, Ірина Гургула, Ірина Добрянська, Ольга Кубаєвич, чоловік Антон Будзан, а також Данило Фіголь, Володимир Рожанківський, Іван Сенів, Лев

Матейко К.І. зі знайомою (Дрогобич 1959 р.). З архіву Матейко К.І.

Долинський, Мустафа Козакевич, Іван Симоненко, Ярослав Дашкевич, Микола Ковальський, Павло Жолтовський, Іван Паньків, художники — Уляна Рудницька, Маргарита Старовойт, художник-реставратор — Ірина Дрималик, фотографи — Омелян Пашківський, Іван Стебницький, директор Музею ЕХП Юрій Гошко, а також Степан Макарчук, Яким Запаско, Марко Мандюк, Микола Моздир, Неоніла Здоровега, Роман Кирчів та багато інших. Творче спілкування і тісна співпраця з ними не могло не вплинути на формування світогляду вченої. В оточенні таких яскравих індивідуальностей вона не втрачала свіжості власного світобачення, а, навпаки, विकристалізувалася її самобутність як непересічної особистості. Найхарактернішими її рисами були самодисципліна і самокритичність, вимогливість і строгість до себе та інших, велика завзятість і настирливість в освоєнні доробку своїх попередників. Катерина Матейко була активним учасником найрізноманітніших наукових конференцій, симпозіумів, сесій, конгресів, семінарів тощо.

Варто відзначити такий важливий аспект діяльності Катерини Матейко, як консультативну працю. Авторитет, ерудиція і глибокі знання її не лише як музейника-науковця, але й винятково доброзичливої людини спонукали звертатися до неї по методичну і практичну допомогу численних музейних і наукових працівників із різних міст України, народних майстрів, художників, студентів. За словами Н. Здо-

ровеги, Катерина Іванівна була також бібліографом від Бога. В Україні годі було зустріти науковця, щоб так багатосторонньо і повно знав літературу з української етнографії. Приходили і відходили завідувачі відділу етнографії, а мозговим центром роботи відділу залишалася Катерина Іванівна [2, с. 222—224]. Вона охоче допомагала своїм колегам з різних відділів і особливо початкуючим науковцям у підборі та опрацюванні літератури, виборі теми і методичці дослідження. Вона радила обирати теми, які мали безсумнівну новизну в науці; життєвою необхідністю для неї було опікуватися здібними дослідниками традиційної культури українців.

Катерина Матейко — аристократ духу, гармонійна колоритна особистість, фанатично віддана фаху. Вона була надзвичайно розумною, інтелекгентною, стриманою і тактовною людиною, винятково скромної вдачі, щедрої душі. Виділялася особливою сердечністю, добротою, чесністю, щирістю, увагою і чуйністю. Була розуміючою, вміла слухати, перейматися не лише чужими болями чи проблемами, але й радіти успіхам друзів і чужих людей. Завжди першою йшла назустріч усім тим, хто потребував її допомоги, радо ділилася своїми знаннями і досвідом. Теплі дружні стосунки в неї були з київськими колегами по науковій праці, зокрема Костем Гуслигим, Анатолієм Поріцьким, Валентином Прилипком, Володимиром Горленком, Всеволодом Наулком, Оленою Кравець, Тамарою Косминою, Валентиною Борисенко та іншими. Щиросердечними дружніми порадами вчена охоче підтримувала молодих науковців, зігрівала всіх великою душевною теплотою, доброзичливістю і вироzumілістю, любов'ю. Вона осяювала власним світлом своїх послідовників у науці. Словом і реальним ділом К. Матейко проклала стежину для низки відомих сьогодні вчених. Зокрема, під її пильною опікою зростали такі дослідники, як Зоряна Болтарович, Таїсія Гонтар, Мар'ян Мандибуря, Архип Данилюк, Ганна Горинь, Стефанія Гвоздевич та багато інших.

Доля Катерини Матейко може бути свідченням того, як всупереч складним обставинам життя завдяки наполегливості й силі волі їй вдалося не лише зреалізувати себе як науковця і музейника, а й повести за собою інших та опікуватися їхнім професійним та духовним зростанням.

За словами Неоніли Здоровеги, Катерина Іванівна справляла враження скромної, серйозної, стрима-

ної особи. Рідко хто знав, що вона писала вірші, гарно співала, грала на фортепіано та знала напам'ять силу-силенну поезій Т. Шевченка, І. Франка, А. Міцкевича, М. Рильського, Б. Лепкого, О. Олеся, Лесі Українки, Саломеї Неріс і багатьох інших. Катерина Матейко колись замолоду була першою музою Ігоря Богдана Антонича... [2, с. 222—224].

Незважаючи на здавалося б щасливу долю Катерини Іванівни як музейника і науковця, життєвий шлях її був складний — сповнений справжніх радощів, горя і невимовної туги. Але пройшла вона його мужньо, з гідністю, з християнською терпеливістю й покірною. Зокрема, сім'ю Матейків не оминула трагедія сумнозвісної операції «Вісла», внаслідок якої її родину, як і багатьох українців, було брутально виселено з рідної оселі, рідних теренів на так звані землі «odzyskane», і лише наймолодша сестра Єва мешкала поблизу Перемишля. В умовах тоталітарної системи радянської України, в якій волею долі довелося жити Катерині Матейко, вона була позбавлена можливості впродовж десятиліть не лише бачитися, але й листуватися з рідними та відвідувати могили батьків. Усе це було незагоєною душевною раною до кінця її життя.

Бог подарував Катерині Матейко зустріти на своєму життєвому шляху надзвичайно добру, порядну і шляхетну людину — Антона Будзана — відомого мистецтвознавця, музейника і великого сподвижника української культури [13, с. 429]. Одружилися вони 1943 р. у Поздзячі (в день св. Петра і Павла). Антін Будзан був не лише вірним чоловіком, другом і першим порадиником у житті, але й авторитетним ученим, колегою та однодумцем, з котрим Катерина Іванівна звіряла свої наукові здобутки. Вона завжди з вдячністю прислуховувалася до його критичних, але справедливих і обґрунтованих зауважень й цінувала їх. Антін Будзан був священиком «катакомбної» греко-католицької церкви, висвячений самим митрополитом Йосипом Сліпим. Отже, поза роботою родина жила багатим і насиченим релігійно-духовним та суспільним життям, сповненим тривог і конспірації. Звідси йшла незрозуміла комусь певна замкнутість і скритість. Через їх оселю ішов зв'язок з митрополитом Й. Сліпим, тут на певний час діставали притулок «політично неблагонадійні». Щирі і дружні стосунки були в них із Надією Суровцевою, відомою дослідницею, літератором, політиком. Зокрема, завдяки старанням К. Матейко, А. Будзана та

Катерина Матейко за робочим столом

М. Моздира фонди Музею етнографії поповнилися подарованими Н. Суровцевою килимом Сергія Колоса та чисельною колекцією слобожанських писанок. Часто гостювали в оселі К. Матейко та А. Будзана друзі, знайомі науковці з Києва та інших міст України, а також із Москви, Ленінграда. Сім'я жила у постійній тривозі, в очікуванні вивозу, проте щось змінювати в поглядах чи ділах не збиралася. Твердими були їхні переконання, міцні генетичні коріння: обоє походили з родин, які зазнали важких утисків і національного гноблення.

Сповненими страху і невпевненості в завтрашньому дні були післявоєнні роки, часи репресій і переслідувань національно свідомої частини українського народу. У той час було заарештовано працівницю музею, відому поетесу Ольгу Дучимінську. На схилі літ Катерина Іванівна розповідала, що в їхній квартирі довго стояли спаковані наплечники зі сухарями та найнеобхіднішими речами. Неодноразово під час нічних арештів близьких та далеких сусідів, знайомих сім'я Матейків завмирала від страху, прислухаючись до шуму на вулиці та сходовій клітці. Одного разу «чорний воронок» таки забрав сусідів і близьких по духу приятелів — родину Поповичів. На щастя, ця гірка чаша оминула К. Матейко та А. Будзана. Однак пережите наклало відбиток на характери всієї ро-

дини. Вона проводила замкнутий спосіб життя. Була гранично обережною у спілкуванні з малознайомими людьми, боялась підступних провокацій. Лише в оточенні надійних колег, друзів і рідних серця родини розкривалися по-справжньому. Однак коло таких осіб в силу обставин було обмеженим.

Катерина Іванівна була кришталеву чесною, доброзичливою і чуйною людиною. До останніх днів життя дослідниця не втрачала зв'язку з рідною науковою установою, жила її турботами, тішилася здобутками. Подарувала музею колекцію народного вбрання, виробів з бісеру, писанок, заповіла свої архівні матеріали. Їй не байдужою була доля української гуманітарної науки. Учена сповна віддала усі свої сили, талант і знання розвитку української національної культури.

В останнє десятиліття Катерина Матейко жила незвіданою тугою — у 1980 р. мужньо перенесла смерть єдиного, ще молодого сина Зеновія, а в 1982 р. — чоловіка Антона Будзана. Розрадою їй стали любі онуки Мар'яна і Ростислав. Катерина Іванівна відійшла у вічність 22 грудня 1995 року. Навіки спочила у Львові на Янівському цвинтарі поруч з чоловіком і сином.

Катерина Матейко увійшла в історію як видатна особистість, що належить до старшої генерації національно-свідомої української інтелігенції. Сильна духом патріотка, громадянин і вчена залишила після себе не лише великий науковий спадок, а й гідний для наслідування життєвий шлях.

Незважаючи на 15-літній період, відколи не стало з нами глибокошановної Катерини Матейко, пам'ять про неї не стирається. 6 грудня ювілейного 2010, як і в попередні роки, вдячні друзі, рідні й колеги-послідовники відвідали місце останнього спочинку Катерини Матейко на Янівському цвинтарі. Панахиду за упокій бабці Катерини, дідуся Антона і тата Зеновія відслужив онук і син отець Ростислав Будзан. Після цього в Актовій залі Музею етнографії та художнього промислу відбулося вшанування століття від дня народження видатної вченої, кандидата історичних наук, довголітнього охоронця фонду народної кераміки Катерини Матейко урочистим засіданням вченої ради. На цій ювілейній академії зі вступним словом про колегу виступив директор Інституту академік Степан Павлюк. Стараннями С. Гвоздевич продемонстровано було відеофільм про вчену, знятий ще

за життя Катерини Матейко за ініціативою О. Пошивайла та підготовлений науковими працівниками заповідника українського гончарства в Опішному.

Своєю присутністю вшанували пам'ять про вчену члени родини К. Матейко та А. Будзана, зокрема їхня невістка Оксана, внучка Мар'яна, онук Ростислав, племінники, а також колишні колеги Таїсія Гонтар, Євгенія Сявакко, Михайло Станкевич, Роман Яців і працівники наукових відділів Інституту народознавства, зокрема етнології сучасності, історичної етнології, музеєзнавства, народного мистецтва, мистецтвознавства та фольклористики. Зі словами вдячності дирекції та колективу, який не забуває своїх колишніх співробітників і віддає данину шани та пам'яті про бабусю, виступив онук Катерини Матейко та Антона Будзана — отець Ростислав Будзан. Зокрема, він сказав: «Приємно, що в такий величний спосіб Ви згадуєте колишню співколегу, якої тут є багато учнів і послідовників. Не побоюся сказати, що моя бабця, Катерина Матейко, була справді великою українкою. Не тільки на словах, але через свою працю, через свої дослідження вона збагачувала нашу національну культуру. Нехай пам'ять про неї, про її життя, її діяльність ніколи не згасає».

Теплими ліричними спогадами про високодостоїнну інтелігентну колегу поділився з присутніми доктор філологічних наук Роман Кирчів, кандидат мистецтвознавства Микола Моздир, викладачка Національного лісотехнічного університету України кандидат історичних наук Таїсія Гонтар, старший науковий співробітник Інституту українознавства НАН України, кандидат історичних наук Василь Горинь та молодший науковий співробітник Інституту народознавства НАН України Стефанія Гвоздевич.

1. Горинь Г.Й. Катерина Матейко: штрихи до творчого портрета на відстані часу / Г.Й. Горинь, О.І. Никорак // Народознавчі зошити. — 2000. — № 6. — С. 1102—1113.
2. Здоровега Н. Катерина Матейко зблизька / Н. Здоровега // Народознавчі зошити. — 1996. — № 4. — С. 222—224.
3. Єрмоленко Ю. Краса народного одягу / Ю. Єрмоленко [Рец. на кн.: Український народний одяг. — К., 1977] // Жовтень. — 1978. — № 6. — С. 149—151.
4. Зеленчук В.С. Монографія про народний одяг / В.С. Зеленчук [Рец. на кн.: Український народний одяг. — К., 1977] // Народна творчість та етнографія. — 1977. — № 2. — С. 92—93.

5. Кара-Васильєва Т. [Рец. на кн.: Український народний одяг. — К., 1977] // Образотворче мистецтво. — 1978. — № 5. — С. 30—31.
6. Никорак О.І. До виходу книги «Український народний одяг»: Етнографічний словник / О.І. Никорак // Народознавчі зошити. — 1995. — № 1. — С. 23—24.
7. Никорак О.І. Етнолог Божою милістю — Катерина Матейко / О.І. Никорак // Українки в історії: нові сторінки / редкол. В. Борисенко, А. Атаманенко, Л. Тарнашинська [та ін.]. — К., 2010. — С. 68—73.
8. Никорак О. Катерина Матейко — видатна українська вчена (до століття від дня народження) / О. Никорак // Мистецтвознавство, 2010. — Львів, 2010. — С. 231—242.
9. Никорак О.І. Катерина Матейко (штрих до життя з нагоди дев'яностоліття від дня народження та п'ятої річниці з дня смерті) / О.І. Никорак // Мистецтвознавство, 2000. — Львів, 2000. — С. 175—186.
10. Никорак О.І. Науковий доробок Катерини Матейко (1910—1995) / О.І. Никорак // Народознавчі зошити. — 1996. — № 4. — С. 217—221.
11. Праця філологічної групи українських науковців // Львівські вісті. — 1943. — № 296. Д-р Філарет Колесса пише про К.І. Матейко як дослідника українського народного мистецтва.
12. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898—1939) / О. Сапеляк. — Львів, 2000. — С. 87—99.
13. Станкевич М. Антін Будзан: широчінь інтересів дослідника / М. Станкевич // Народознавчі зошити. — 1998. — № 4. — С. 429.
14. Dobrzańska-Powlicka A. [Рец. на кн.: Narodna keramika zachidnych oblastej Ukrainskoi RSR XIX—XX st. — К., 1959] // Polska sztuka ludowa. — 1964. — R. XVIII. — № 1. — S. 50—51.
15. Gajerski Stanislaw [Рец. на кн.: Український народний одяг. — К., 1977] // Kwartalnik historii kultury materialnej. — 1977. — № 4. — S. 579—580.
16. Polonec A. [Рец. на кн.: Народна кераміка західних областей Української РСР XIX—XX ст.: історико-етнографічне дослідження. — К., 1959] // Sbornik slovenského národného múzea. — Bratislava, 1961. — R. 55. — S. 147—148.

Olena Nykorak

ON KATERYNA MATEYKO'S
SCIENTIFIC HERITAGE
IN UKRAINIAN ETHNOGRAPHY
(In 100th Anniversary of Birth)

The article throws light upon scientific heritage by Kateryna Mateyko, the eminent Ukrainian scholar and ethnographical researcher. The attention has been paid to her most important achievement in studies of Ukrainian traditional folk ceramic wares and clothes.

Keywords: ethnology, folk earthenware, traditional vestment.

Олена Никорак

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ
КАТЕРИНЫ МАТЕЙКО
В УКРАИНСКОМ НАРОДОВЕДЕНИИ
(к столетию со дня рождения)

В статье освещаются научные достижения выдающейся украинской ученой — этнографа Екатерины Матейко. Отмечаются ее наиболее важные достижения в исследовании украинской народной керамики и традиционной одежды.

Ключевые слова: этнография, народоведение, народная керамика, традиционная одежда.